

В.В.Задунайський
Професор. Доктор історичних наук.
Український католицький університет (Україна)

ЗАСТОСУВАННЯ МАХНОВЦЯМИ ВІЙСЬКОВОЇ ХИТРОСТІ **«ЗАМИЛИТИ ОЧІ» У ПЕРШИХ БОЯХ ВОСЕНИ 1918 р.**

Опубліковано: Матеріали IV Міжнародної наукової конференції: «Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації» (28-29 листопада 2019 р.). Частина I. – Суми: ФОП Цьома С.П., 2019. – С. 41-45.

У роки революції 1917-1921 рр. на теренах Південної та Східної України визначальну роль відіграв повстанський рух під проводом Н.І.Махна. Він був виявом пошуку самобутнього революційного шляху значною частиною місцевого, переважно українського селянства. І на початках його основним противником став консервативний гетьманський режим, який спирався на німецько-австрійські війська. Так розпочалася тривала збройна боротьба повстанців під проводом Батька Махна з різноманітними противниками.

Особливо цікавим є початок збройного повстання в Катеринославській губернії восени 1918 р., коли українські повстанці на чолі з Н.І.Махном вдало громили німецько-австрійські регулярні війська та загони державної варти Гетьмана П.П.Скоропадського. За таких обставин викликає цікавість аналіз особливостей воєнного мистецтва махновців. І тут йдеться не стільки про стратегію, як про самобутню тактику. Нестор Іванович та його найближчі соратники виявили в той час велику бойову ініціативу, боєздатність та військову кмітливість, одним із проявів чого стало й застосування багатьох стратегем (військових хитрощів). Останні мали не тільки універсальний характер, але й виявили самобутність воєнного мистецтва махновців.

Далі я коротко проаналізую використання лише одної військової хитрості – приховування реального стану військ і планів бойових дій. Для влучнішого визначення змісту згаданої стратегеми я паралельно використаю яскравий народний вислів «замилити очі». До речі, цю військову хитрість застосовували

ще вправні античні стратеги та запорозькі гетьмани Петро Сагайдачний і Богдан Хмельницький [3, с. 20; 4, с. 34-38].

Махновці вдало «замілювали очі» різноманітним противникам і завдяки цьому часто громили їх війська впродовж усіх років своєї боротьби, а тому у представленій статті зверну увагу лише на перші бойові операції у вересні – на початку жовтня 1918 р. І джерельною основою для цієї спроби стануть спогади Н.І.Махна, який очолював повстанців і безпосередньо приймав відповідні бойові рішення. Це також проілюструє особливості його бойового мислення.

Одним із перших прикладів використання військової хитрості «замилити очі» стало носіння ударною групою повстанців уніформи гетьманської державної варти. Це не тільки дозволило просуватися непоміченими, але й знищити один із дійсних загонів гетьманської варти [6, с. 222-224]. Можна вважати таке застосування цієї стратегією однією з важливих передумов подальшого вибуху повстання.

Для реалізації цього наміру передбачалося захопити містечко Гуляйполе, яке теж супроводжувалося використанням згаданої військової хитрості. Тоді кілька сотень повстанців із числа місцевих мешканців непомітно для австрійського гарнізону (піхотна рота) і державної варти (80 бійців) провели таємну зустріч у полі під містечком [6, с. 233]. Тож противнику вдало «замілили очі» позірним спокоєм, що дозволило реалізувати план повстання.

Вже після звільнення містечка було здійснено дезінформацію ворога щодо чисельності озброєних повстанців. Так, за словами Н.І.Махна він під час телефонної розмови з представником штабу австрійського угруповання (знаходилося у с. Рождественському) у відповідь на погрози противника наголосив, що має у Гуляйполі кілька тисяч озброєних селян [6, с. 235]. Поширення згаданої інформації було на користь повстанців, які мали набагато менше сил і вирішили у разі серйозного наступу залишити свій центр, щоб зберегти сили для подальшої боротьби. А поки намагалися якомога довше протриматися у Гуляйполі та поширювати власну агітацію в регіоні. Так і сталося, бо ворог мусив перед наступальними діями перевірити згадану

інформацію (шляхом проведення ретельнішої розвідки та комплексного збору даних), що вимагало не поспішати із рішучим наступом на Гуляйполе. Тобто використання повстанцями згаданої військової хитрості не було марним.

Згодом, коли німецько-австрійські війська атакували Гуляйполе, Н.І.Махно зі своїми бійцями знову застосували згадану стратегему. Цього разу невеличкий загін несподівано контратакував противника з різних сторін [6, с. 237]. Створювалося враження про значні сили повстанців, зосереджені в містечку. Таке «замилування очей» теж було вдалим, бо дозволило успішно відступити ударному загону й спокійно розійтися-заховатися решті. До того ж, противник змарнував не тільки час, але й боєприпаси на даремні обстріли удаваних скупчень повстанців.

Подібні заходи застосовували махновці й під час боїв за село Великомихайлівку(Дібрівку) під Дібрівським лісом, куди вони відступили з Гуляйполя. Після успішного з'єднання із місцевим повстанським загonom Ф.Щуся почалися тривалі бої з переважаючими силами противника. Згадуючи про першу несподівану нічну атаку ворога, Н.І.Махно наголошує на потребі скрити свої сили від нього шляхом відступу до лісу [6, с. 244]. Такі дії є цілком логічними, бо перед прийняттям відповідального рішення необхідно з'ясувати загальну ситуацію й сили противника. До того ж, треба уникнути ведення бою наосліп й «замилити очі» ворогу щодо стану власних сил.

Після вдалої розвідки Батько Махно ініціював несподівану й відчайдушну атаку на переважаючі сили противника (австрійський батальйон і загони гетьманської варти та місцевих німецьких колоністів), які ще й очікували на підхід резервів. Наслідком вдалих дій повстанців стала повна перемога і звільнення села. І на початку атаки теж було використано військову хитрість «замилити очі». Йдеться про дезорієнтацію противника за допомогою поділу сил на дві частини [6, с. 250]. Такі дії окрім несподіваності ще й створили враження про наступ значних сил повстанців з різних сторін. А це додатково посприяло розгрому ворожих військ з мінімальними втратами серед махновців.

Через два дні противник підтягнув значні резерви і розпочав масований наступ, що змусив махновців удруге відступити до Дібрівського лісу [6, с. 254]. У відповідь на підтримку повстання ворог, захопивши село, піддав його жорстоким репресіям, які супроводжувалися спаленням більшості будинків. Махновці, оточені переважаючими силами, не мали можливостей для контрнаступу, ще й все більш реальною ставала загроза повного знищення повстанців. За таких умов Батько Махно прийняв рішення вириватися з оточення. Для забезпечення успіху цього маневру було здійснено непомітне перегрупування сил і вправний вихід у найменш очікуваному ворогом напрямку [6, с. 256]. Тобто махновцям вдалося вчергове успішно дезорієнтувати противника. Окрім забезпечення успішного виходу з оточення, «замилення очей» призвело й до марних обстрілів ворожою артилерією і ручною вогнепальною зброєю позицій, які завчасно залишили повстанці.

Вже під час відступу Н.І.Махно наказав своїм бійцям видавати себе за «губерніальну державну варту» (використано захоплену уніформу), що мало сприяти дезорієнтації противника [6, с. 260]. Поряд із цим, таке «замилування очей» було застосоване й для вияву як своїх прихильників, так і противників під час зустрічі з мешканцями села Гаврилівка. За словами Нестора Івановича прихильники намагалися уникнути розмов і навіть докоряли за спалення Великомихайлівки, натомість противники підкреслювали слухність каральної акції та свою пряму або опосередковану причетність до неї [6, с. 257-258]. Наслідком вияву противників стали репресії проти них (відбирання зброї й майна та розстріли), які сам Н.І.Махно характеризував як помсту за руйнування с. Великомихайлівки.

Наприкінці огляду зверну увагу на певну універсальність застосованої махновцями військової хитрості, свідченням чого є подібні дії повсталих козаків під проводом А.Г.Шкуро на Кубані влітку 1918 р. [5, с. 124-125]. Вони теж постійно вводили в оману противника щодо своєї чисельності та бойових намірів, проявивши значну бойову ініціативу. Припускаю, що махновці і повсталі кубанські козаки діяли подібним чином не тільки через схожість

повстансько-партизанських методів боротьби, але і завдяки частковій спорідненості бойової спадщини предків. Бо не тільки більшість кубанців мала запорозьке коріння і застосовувала їх бойові надбання, але й частина мешканців Катеринославщини могла опосередковано зберігати деякі елементи спадщини колишніх українських козацьких формувань цього регіону [1, с. 307-320, 342-345; 2, с. 48-49, 129].

Підсумовуючи огляд застосування махновцями військової хитрості «замилити очі» на початках збройного повстання у Катеринославській губернії восени 1918 р. відзначу слушність та загальну успішність таких дій. Завдяки ним вдалося не тільки звільнити та довше контролювати Гуляйполе, а згодом вивести з нього ударний загін повстанців, але й розгромити вороже угруповання у с. Великомихайлівка, а потім успішно вирватися з ворожого оточення. Використано цю стратегему й під час подальшого рейду для вияву прихильників і противників серед цивільного населення та дезорієнтації ворога.

Література:

1. Бачинська О.А. Козацтво в системах Російської і Турецької імперії / О.А.Бачинська // Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т. / Ред. кол.: В.А. Смолій (відп. ред.) та ін. – Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – Т. 2. – С. 303-362.
2. Задунайський В. Бойове мистецтво та військова спадщина українських козаків в кінці XIX - на початку XXI ст. / В.Задунайський – Донецьк: Норд-Прес – ДонНУ, 2006. – 335 с.
3. Задунайський В. Військове мистецтво запорожців часів Хотинської війни 1621 р. та його аналоги в «Мистецтві Війни» Сунь-Дзи: універсальність і самотність / В.Задунайський // Історичні і політологічні дослідження. – Донецьк, 2017. – № 1. – С. 17-29.
4. Задунайський В. Козацькі стратегії і стратегеми під час кампанії 1649 р. та їхні аналоги у «Стратегемах» Секста Юлія Фронтіна / В.Задунайський // Історичні і політологічні дослідження. – Вінниця, 2018. – № 2 (63). – С. 31-44.

5. Задунайський В.В. Військові хитрощі кубанських козаків під час антибільшовицького повстання у Баталпашинському відділі влітку 1918 р. за спогадами А.Г.Шкуро / В.В.Задунайський // Військово-науковий вісник. – Випуск 32. – Львів: НАСВ, 2019. – С. 121-134.
6. Махно Н.И. Воспоминания / Н.И.Махно; [под ред. С.С.Волка]. – Москва: Республика, 1992. – 336 с.